

Liviu Marius ILIE

**SCHIMBAREA DINASTICĂ ȘI SUCCESIUNEA
LA TRON ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ
*STUDIU DE CAZ – MATEI BASARAB***

Liviu Marius ILIE

**SCHIMBAREA DINASTICĂ ȘI
SUCCESIUNEA
LA TRON ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ**
Studiu de caz – Matei Basarab



EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2013

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Sevastian CERCEL

Prof. univ. dr. Edmond Gabriel OLTEANU

Copyright © 2013 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**ILIE, LIVIU MARIUS**

Schimbarea dinastică și succesiunea la tron în Țara Românească : studiu de caz : Matei Basarab / Liviu Marius Ilie - Craiova : Universitaria, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-14-0766-8

94(498.1) "16" Matei Basarab

929 Matei Basarab

Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/61968, proiect strategic ID 61968 (2009), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013.

INTRODUCERE

Schimbarea dinastică și succesiunea la tron în Țara Românească sunt două subiecte atât de extinse, încât cel care încearcă să le cerceteze într-o lucrare singulară nu reușește să surprindă întregul, ci doar părți ale întregului. În privința succesiunii la tron între Carpați și Dunăre, aceasta a fost îndelung dezbătută în istoriografia românească, deoarece a fost și rămâne un subiect controversat, nu doar pentru istoria Țării Românești, ci și pentru evoluția politică a *Commonwealth*-ului bizantin¹. Referitor la schimbarea dinastică, lucrarea face referire la trecerea de la prima dinastie a Țării Românești, cea care a creat statul medieval, la dinastia domnilor cu origini în familia Craioveștilor.

Structura lucrării este formată din trei părți distincte, prima cuprinzând începuturile domniei Țării Românești, instituție fundamentală atât în înțelegerea schimbării dinastice, cât și în decelarea rațiunilor succesiunii tronului. Această parte pornește de la un studiu etimologic asupra domniei și analizează, istoriografic și istoric, apariția celei mai importante instituții politice între Carpați și Dunăre.

Cea de-a doua parte surprinde câteva aspecte ale schimbării dinastice din Țara Românească, fie chestiuni cu caracter general, fie analize de izvor, precum studiul „Băsărăbeștilor” în *Letopisețul cantacuzinesc* sau analiza modului în care membrii acestei noi familii domnitoare au fost percepuți de posteritatea istorică.

A treia parte este dedicată subtitlului lucrării de față și examinează câteva componente ale succesiunii puterii politice și

¹ Formularea îi aparține lui Dimitri Obolensky, în lucrarea *Un commonwealth medieval: Bizanțul*.

schimbării de dinastie în timpul domniei lui Matei Basarab. Sunt analizate, rând pe rând, modelul politic urmat de Matei și, totodată, strămoșul de la care și-a justificat acesta ascensiunea la tron (Neagoe Basarab), evoluția titulaturii sale și implicațiile dinastice ale acesteia, ctitoriile – oprindu-ne asupra unui studiu de caz, biserica Sf. Dumitru din Craiova – ca elemente de continuitate a liniei trasate de familia Craioveștilor sau ca moment de afirmare a domniei în plan ecleziastic. Nu în ultimul rând, această parte cuprinde studii referitoare la sigiliile folosite de Matei Basarab, ca elemente de continuitate sau ruptură între perioada pre-domnească și intervalul de timp în care acesta a ocupat tronul Țării Românești, o analiză a modului în care Matei a încercat să-și rezolve problema succesiunii tronului, precum și alegerea locului de înmormântare și implicațiile dinastice rezultate din acest fapt.

Ar mai trebui adăugat faptul că, deși bibliografia temei este vastă, am folosit, în mod restrictiv, acele lucrări referitoare la subiectele analizate. Nu în ultimul rând, trebuie menționat faptul că anumite părți (capitole) ale lucrării de față au fost publicate anterior în reviste de specialitate.

DOMNIA – INSTITUȚIE FUNDAMENTALĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI

O FORMULĂ DE CANCELARIE ȘI NUMELE UNEI INSTITUȚII POLITICE

Înainte de a discuta începuturile instituției domniei, trebuie făcută o analiză etimologică a cuvântului *domnie*. Acesta provine, prin derivare, din substantivul *domn*², astfel că, pentru a înțelege originea lingvistică a *domniei* va trebui determinată etimologia cuvântului *domn*. Este îndeobște cunoscut că substantivul *domn* are la origine latinescul *dom(i)nus*³. Acest lucru era știut, în anumite părți ale spațiului românesc, încă din secolul al XVII-lea; scriind despre Dragoș al Moldovei, Miron Costin arăta că acesta era „fiul unui *dominus* dintre cei vechi (de curând l-au numit cu acest nume corupt: domn, precum și *vaida* din ungurește, apoi mai bine, din polonă, voievod)⁴”. Deși din punct de vedere strict istoric informația oferită de cronicarul moldovean ridică anumite semne de întrebare, Miron Costin acordând titlul domnesc unui predecesor al lui Drago, totuși pasajul citat are o importanță deosebită pentru stabilirea etimologiei latine a cuvântului românesc *domn*, deoarece acesta din urmă a fost format prin „corupere”, ca să folosim termenul lui Miron Costin, de la latinescul *dominus*. Așadar, pentru a înțelege etimologia cuvântului *domn*, va trebui să începem cu etimologia cuvântului *dominus*.

² *Dicționarul explicativ al limbii române*, p. 277.

³ *Ibidem*; a se vedea și studiul lui Tudor Teoteoi, *Termenul latin domnus*, p. 114-125.

⁴ Miron Costin, *Opere*, p. 209.

Prin *dominus* latini înțelegeau *stăpânul casei* și *stăpânul proprietății*⁵. Émile Benveniste, marele lingvist francez specialist în limbile indo-europene, afirma că „persoană numită *dominus* are autoritate asupra noțiunii de *domus*, pe care o reprezintă și o întrupează”⁶. Adeseori, în textele latine, cele două cuvinte erau alăturate – „*nec domo dominus, sed domino domus honestanda est*”⁷, spunea, spre exemplu, Cicero. Cum anume trebuie privită această *casă* (*domus*), pe care o stăpânea cel ce purta titlu de *dominus*? Émile Benveniste a susținut că „în latină... *domus* nu admite nicio calificare materială și nu denumește niciodată un edificiu. În schimb, *domus* înseamnă mereu «casă» în înțelesul de «familie»”⁸, în timp ce „*dominus* nu era nicidecum cel răspunzător de clădirea «casei»”⁹, ci, am putea completa, era răspunzător de „familie”. O. Szemerényi, într-o recenzie¹⁰ la ediția franceză a lui Benveniste¹¹, susținea că, dimpotrivă, *domus* trebuie să fi reprezentat o „clădire” sau o „construcție”. Esențial pentru noi este însă că prin *dominus* se înțelegea cel mai adesea „stăpânul casei”. Așadar, conducătorii politici ai Țării Românești și ai Moldovei purtau un titlu ce avea la origine un cuvânt latin, care în limbajul cotidian îl desemna pe „stăpânul casei”.

Deoarece începând cu secolul al XIV-lea actele interne ale Țării Românești și Moldovei au fost redactate în slavonă, domnii din cele două țări au purtat titlul de **господинь**, un corespondent etimologic al latinescului *dominus*. În Țara Românească primul hrisov în slavonă datează din vremea lui

⁵ Gheorghe Guțu, *Dicționar latin – român*, p. 403.

⁶ Émile Benveniste, *Vocabularul instituțiilor indo-europene*, I, p. 255.

⁷ „Nu stăpânul să fie ridicat în cinste prin casa lui, ci casa prin stăpânul ei” (apud Gheorghe Guțu, *op. cit.*, p. 403).

⁸ Émile Benveniste, *op. cit.*, p. 250.

⁹ *Ibidem*, p. 252.

¹⁰ Recenzia a fost publicată în „Journal of Hellenic Studies”, XCII, 1972, p. 214-217, apud Émile Benveniste, *op. cit.*, p. 250, n. 7, n. trad., D. S.; a se vedea și *ibidem*, p. 7.

¹¹ Idem, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, 1, 1969.

Vladislav Vlaicu, cel mai probabil din 1374 și reprezintă un act de danie pentru mănăstirea Vodița¹². Titlul domnesc al lui Vladislav este acela de „господинъ въсьи Бжгровлхїи (domn a toată Ungrovlahia)”¹³. În Moldova primul document redactat în slavonă este emis de cancelaria lui Roman I la 30 martie 1392 și este tot act de donație, adresat boierului Ionaș viteazul¹⁴. La fel ca și Vladislav, Roman poartă, la rândul său, titlul de „господинъ (domn)”¹⁵. Acest titlu, uneori cu varianta **господарь**¹⁶, va fi purtat de suveranii celor două țări românești, în actele de cancelarie, până când el va fi înlocuit de cuvântul românesc *domn*.

La fel ca și în cazul latinescului *dominus*, vom încerca să determinăm semnificația etimologică a lui **господинъ**. Într-un articol dedicat terminologiei juridice a documentelor emise de țarii bulgari în Evul Mediu, istoricul Ivan Al. Biliarsky arată că termenul slavon **господинъ** („господъ”, „господарь”) era identic termenului latin *dominus*, iar din punct de vedere etimologic provenea din paleoslavul „*gast'pad*”, acesta din urmă fiind creat prin joncțiunea lui „*gast*” („invitat”, „gazdă”, „șef al casei”) cu „*pat-*” („puterea de a face”, „a domina”) ¹⁷. La aceleași concluzii etimologice a ajuns și Oleg Kharkhordin, acesta arătând că în limba slavonă veche cuvântul *gospodar* era legat de termenii *gospod'* sau *gospodin* și însemna „șef (cap) al casei, cel ce deține o proprietate, soț”¹⁸. Așadar, la fel ca și titlul latinesc (*dominus*), pe care îl purtau domnii țărilor române, și cel

¹² *DRH, B, I*, p. 17-19.

¹³ *Ibidem*, p. 17, 18.

¹⁴ *DRH, A, I*, p. 3-4.

¹⁵ *Ibidem*, p. 3.

¹⁶ A se vedea, spre exemplu, piatra tombală a lui Nicolae Alexandru de la Câmpulung, unde titlul domnului Țării Românești este tocmai cel de **г[оспо]д[а]рь** (o reproducere fotografică a pietrei la C. Rezachevici, *Cronologia domnilor*, p. 73).

¹⁷ Ivan Al. Biliarsky, *Les chartes des tsars bulgares*, p. 181.

¹⁸ Oleg Kharkhordin, *What Is the State?*, p. 214.

slavon (Господинъ) avea, la origine, tot sensul de *stăpân al casei*. Mai mult decât atât, cel de-al treilea termen purtat de domniile români în Evul Mediu, de fapt primul în ordinea apariției cronologice, grecescul „*authentēs*”¹⁹ era identic, așa cum arăta același Ivan Al. Biliarsky, cu *dominus* și, respectiv, cu Господинъ²⁰.

Am stabilit că titlul domnesc din Țara Românească și din Moldova își găsea originea lingvistică în *stăpânul casei*. În cele ce urmează, vom încerca să vedem care era imaginea acestei *case* în Evul Mediu românesc; pentru aceasta, vom încerca să observăm modul în care, pe de o parte domniile, iar pe de altă parte cronicarii, își imaginau *casa* al cărei *stăpân* era domnul însuși.

Vom începe discuția noastră cu modul în care domniile își imaginau *casa*. Evident că principalele izvoare ce descriu această situație sunt actele oficiale sau personale, emise de voievozii români. Analizând actele domnești putem spune că, în mare, două sunt formulele în care apare „*casa domnească*”. Primul tip este reprezentat de daniile făcute din „*casa domniei mele*” sau din „*casa domnească*” și acordate unor mănăstiri și apare cel mai adesea în hrisoavele din a doua jumătate a secolului al XIV-lea și din primele decenii ale veacului următor; cel de-al doilea tip face referire la boierii, slugile sau dregătorii „*din casa domniei mele*” și este întâlnit în actele domnești din ultimele decenii ale secolului al XV-lea și în secolul al XVI-lea.

Pentru început ne vom ocupa de daniile către mănăstiri, făcute „*din casa domniei mele*”, încercând să realizăm un dosar al acestora. Formula de mai sus apare în chiar primul document intern de limbă slavonă, emis de Vladislav Vlaicu, probabil în 1374²¹, acesta fiind un act de danie făcută de domnul Țării Românești către ctitoria sa, mănăstirea Vodița. Donațiile acestui

¹⁹ *FHDR*, IV, p. 196-197.

²⁰ Ivan Al. Biliarsky, *op. cit.*, p. 181.

²¹ Vezi *DRH*, B, I, p. 17-19.

hrisov pot fi împărțite în trei categorii, dintre care primele două erau odoarele necesare bisericii mănăstirii și posesiunile funciare pentru traiul zilnic al monahilor. Cea de-a treia categorie de donații urma să se facă „la fiecare praznic al sfântului și purtătorului de Dumnezeu Andonie”²² și consta într-„o mie de perperi *din casa domniei mele* (УТ ДОМА ГОСПОДСТВА МИ) (s.n.) și să se împartă săracilor 300 de perperi și 12 burdufuri de brânză și 12 cașcavale și o maje de ceară și 12 postavuri de îmbrăcăminte și 12 postavuri de încălțăminte și 12 pături. Acestea toate – se arăta în continuare în actul domnesc – le așezăm și le dăruim pe fiecare an *din casa domnească* (УТ ДОМА ГОСПОДСКАГО) (s.n.)”²³.

Următorul act pe care îl vom analiza a fost emis la 3 octombrie 1385 de Dan I pentru mănăstirea Tismana; printre daniile domnești se regăsesc „*de la casa domniei mele* (УТ ДОМАЖЕ ГОСПОДСТВА МИ) (s.n.), pe fiecare an, 10 burdufuri de brânză, 10 cașcavale, 10 pături și 10 postavuri pentru îmbrăcăminte și 10 postavuri pentru încălțăminte, iar miere și ceară pe măsură, cât va aduce anul”²⁴. Fratele lui Dan I, Mircea cel Bătrân, la 27 iunie 1387, confirma mănăstirii Tismana, ceea ce donase „sfântărașul fratele domniei mele”, adică „*din casa domniei mele* (УТ ДОМА ГОСПОДСТВА МИ) (s.n.), pe fiecare an, 10 burdufuri de brânză, 10 cașcavale, 10 pături, 10 postavuri de îmbrăcăminte și 10 postavuri de încălțăminte”²⁵.

Un document interesant este cel din 20 mai 1388, o altă danie a lui Mircea cel Bătrân, de data aceasta către cea mai importantă mănăstire a sa, Cozia. Printre donații era menționat și un „obroc *de la curtea domniei mele* (УТ ДВОРА ГОСПОДСТВА МИ) (s.n.), pe fiecare an: 220 de găleți de grâu și 10 buți de vin și 10

²² Biserica mănăstirii Vodița purta hramul Sfântului Antonie cel Mare (*ibidem*, p. 18.).

²³ *Ibidem*, p. 18, 19.

²⁴ *Ibidem*, p. 20, 21.

²⁵ *Ibidem*, p. 23, 24.